

РАЗГОВОР СА ЈОСИПОМ ВИДМАРОМ

НЕМА ДОБРЕ ЛИТЕРАТУРЕ БЕЗ АНГАЖОВАНОСТИ

Као што сте рекли за Кардеља, велика дела стварају само велики људи. Ви сте, друже Видмаре, створили велико дело: књижевно, културно, политичко. . . Је ли Ваш живот био срећан?

На то питање ћу вам одговорити кад ми објасните шта је срећа.

Константин Балмонт је рекао: »Дошао сам на свет да гледам сунце«. Шта бисте Ви за себе могли да кажете?

На свет сам, вероватно, дошао да бих живео и помало размишљао о томе шта то значи.

До самоспознаје (самоосвешћења) дошли сте у раној младости преко текста Максима Горког »Човек«. Да ли је касније било који текст имао за Вас као човека и књижевног критичара бар приближан значај?

Не, такав осећај никад више нисам доживео. Човек се само једном раба. Текстова, пак, који су ми отварали нове димензије сазнања било је веома много.

У »Дневнику« (из 1932 — у вези с текстом »Човек« М. Горког) описали сте своје осећање првог страха од смрти. С годинама које су долазиле, да ли је слабо у Вама интензитет тога осећања или се, напротив, повећавао?

Страх пред смрћу са годинама слаби. Међутим, мисао на њу је увек, ако ништа друго, непријатна.

Је ли у Вашој младости извршило какав утицај на Вас критичарско дело Франца Коблара? Јесте ли се имали чему учити од Скерлића или Богдана Поповића? Које највише дугујете за формирање своје критичарске личности?

Франце Коблар није никада, ма и најмање, утицао на развој моје критичке мисли, а Скерлића и Богдана Поповића уопште нисам читао. Много сам се, као есејист, научио од

Томаса Мана. Највише јасности, ипак, нудио ми је Гете, кога, насупротив Крлежи и многим другима, и данас највећма ценим.

Од свих словеначких књижевних критичара Ви сте се најсистематскије бавили књижевном критиком. У чему видите континуитет словеначке књижевности и оно што би била њена *specifica differentia*?

За словеначку књижевност карактеристична је њена евидентна лиричност, која је очигледна чак и код приповедача Ивана Цанкара, као и код још изразитијег приповедача Мишка Крањца. Таква је наша литература до сада; каква ће бити убудуће, тешко је слутити, али неке последице ове њене дечје болести највероватније ће остати.

ПОВЕЉА
ОКТОБРА

Шта Вас је везивало за сарадњу са »Љубљанским званом« и у време кад је овај часопис доживљавао кризу (око 1931. године)?

»Љубљански звон« је до 1931. године излазио пуних педесет година као гласило напредних, тј. слободоумних писаца, међу које сам се и ја убрајао. Криза између једног дела сарадника и издавача избила је 1932. године, донекле и као последица моје књиге »Културни проблеми словенства«.

У каквом Вам је сећању остао уредник »Љубљанског звона« Шлебингер?

Др Шлебингер је био уредник »Љубљанског звона« пре мојега времена. Као такав је (хвала богу и њему!) одбио две моје петопколске песме, што му и данас бројим у заслуге. Такође, био је први који ме је, након завршетка првог светског рата, поздравио као критичара, и то као Левстиковог наследника.

Као књижевни критичар, читавог живота бавили сте се и чисто естетичким питањима (»Есеј о лепоти« из 1981. год. и многи други слични текстови). Шта мислите о тзв. антиестетици? (Ово а н т и је, изгледа, све више у моди: доказују настајање антимагерије, па Жидови »Антимемоари«, па . . .)

Мислим да антиестетика извире из надреалистичког речника, или из још каснијих, још више збуњених, времена и праваца.

Марко Ристић вели да у литератури нема ни победа ни пораза естетичких доктрина. Да ли је то и Ваше мишљење?

Марко Ристић је био и остао надреалист, естетику је у принципу негирао, што, наравно, није било у складу са мојим убеђењем. Пренесите тезу надреалиста: »Лепо је оно што ми годи« на морални план, па ћете видети шта таква теза значи.

Како гледате на проблем тзв. ангажованости у белетристици као уметности речи?

Мислим да добре, праве Литературе без ангажованости нема. Али, не смемо такву ангажованост замењивати са идеолошком ангажованошћу, која је по својој природи површна, док се права ангажованост односи на елементарне људске ствари и представља израз елементарног односа према животу којим живимо.

Својом књижицом »Културни проблеми словенства« (1932) покренули сте читав низ јавних полемика и расправа о словеначком националном питању. Која Вам се данас пита-

ња у Словенији из сфере духовне надградње чине доминантним и актуелним? (Вероватно има питања која још нису добили задовољавајуће одговоре, односно решења. Ново доба отвара и нова питања, то је дијалектика ствари.)

Наравно да постоји код нас још мноштво нерешених проблема. Међу њима су и национални, који су због економске кризе донекле потиснути са дневног реда, иако их истовремено наша несрећена привреда заоштрава и актуализира.

Полемика вођена својевремено између Вас и Бориса Зихерла, заснована на аргументима, сва је од достојанства и међусобног уважавања противника. Који је разлог да данас готво и немамо такве полемике?

ПОВЕЉА
ОКТОБРА

Зихерл и ја смо били људи старије, предратне генерације. Страна нам је била подивљалост нових генерација, које су одрасле, или су чак и рођене, после рата. Код нас се радило о томе да откривамо истину, а не о томе »ко ће кога«.

Читао сам недавно у »Књижевности« оно што је Тарас Кермауер писао Митји Рибичичу. Ако ништа друго, Кермауерова је храброст достојна поштовања. Како Ви гледате на Кермауера као радника у словеначкој култури?

Кермауер је у целини послератни тип човека и културног радника. Био је и остао присталица естетске и сваке друге беспринципијелности. Његова храброст је, као и све друго код њега, чиста калкулација и шпекулација да у јавности избори углед, за који се узалуд труди.

Да ли је Ваш рад »Реализам и фантастика« (објављен 1954 у »Књижевности«) могао да има и наслов »Реализам и романтизам«? Јесу ли и Светозар Марковић и Лаза Костић били једнострани, тј. искључиви, у својим погледима на књижевност и њен друштвену функцију? Да ли Вам и дела сада најновијег неореализма изгледају *sit venia verbo* (досадна за читање)? Кад је у питању фантастика у литератури, како сте, рецимо, доживели Марков роман »Сто година самоће«? Волите ли, иначе, тзв. фантастичну литературу (књиге, на пример, Станислав Лема)? Како Ви, футуристички загледи, видите будућност човечанства? Можемо ли бити оптимисти?

Фантастика за мене није идентична са романтиком, јер је много старија од те историјске струје. Да ли се може рећи да је Данте романтик, иако је његова »Божанствена комедија« кроз наскроз фантастична? Наравно да се романтика управо због Дантеове фантастике позива на њега, као и на фантасте из других векова и хиљадугодишта који представљају врхунце европске литературе. Марковска фантастика је посве обична и убедљива. Његов роман ми је само егзотично занимљив, не и у литерарном смислу.

Ви сте, поред осталог, написали и »Разумевање књижевног стварања«. Јесте ли се посебно бавили изучавањем херменеутике као опште теорије сазнања (схватања, разумевања) и како оцењујете књижевно-теоријске поставке Романа Ингардена?

»Разумевање књижевног стварања«?! Тај наслов је замислио или преводилац или издавач моје књиге, и то без мог знања — Роман Ингарден? Колико га познајем, он је мислилац феноменолошког правца, који је за мене идеалистички прекомпликован и незанимљив.

Које су то основне особине које, по Вашем мишљењу, првенствено треба да красе једну критичарску личност од формата?

Критичар? Гетеова дефиниција уметности, или бар једна од његових дефиниција, гласи: Уметност је егзактна фантазија. По тој дефиницији критичар је човек са егзактном осетљивошћу за егзактну фантазију. Како та дефиниција не покрива феномен уметности у целини, Гете је о Лесингу као критичару рекао ово: »Тако умних људи попут Лесинга било је у Немачкој његовог доба неколико, али ни један од њих није био тако значајан као он«. То је све што мислим о правом критичару.

ПОРВА
ОРТОВА

Покренули сте часопис »Критика«, а касније сте уређивали »Гледалишки лист« и »Содобност«. Какво је Ваше мишљење о савременим словеначким часописима?

Наши савремени часописи немају ни у чему јасан правац, чак ни у признавању обичног квалитета.

Какав је Ваш однос према језику којим пишете? Знате ли боље граматику или словенски (словеначки)? — (Ово питање, овако формулисано, за другога би било нејасно, но Вама ће бити доступан његов смисао.)

Трудим се да пишем на добром словеначком, а граматика ме занима само толико колико даје јасан увид у природу нашег језика. Граматика представља само неко знање о њему, што за писца није богзна како важно. Иначе, нека се граматичар учи од доброг писца.

Много сте писали и о руским писцима (Толстој, Адрејев, Горки, Достојевски, Пушкин, Чехов, Љермонтов, Гогољ, Грибоједов итд). Да ли је на то имао утицај Ваш боравак у Русији до 1915. до 1918. године?

Јасно да је моје познавање руске литературе у непосредној вези са мојим заробљеништвом у Русији.

Исидора Секулић је, у вези с Достојевским, рекла: »Врх је наш, словенски« (наводим по сећању). Слажете ли се с њом?

Морам да признам да се са Исидором Секулић, коју дубоко поштујем, не слажем у погледу на Достојевског. Он је велики психолог, одличан, али назадан мислилац који је теолозима и себи постављао питања на која није убедљиво одговорио.

Уз све остало, бавили сте се много и преводилачким радом (особито са руског, француског, енглеског и немачког). Шта за Вас значи преводилаштво? Када ће у целини бити објављени Ваши преводи драмских дела на словеначки језик (којих, ако се не варам, има преко двадесет)?

Сваки литерарни превод је уметнички задатак. Отон Жупанчић га је дефинисао тако што је рекао да сваки превод мора бити као да га је аутор писао на словеначком. Многе ствари сам превео из љубави, ретке по наруџбини. Колико је мојих превода за позориште? Не знам. Знам само да сам превео осамнаест, краћих и дужих, Молијерових комедија.

Мотиве живота, љубави, смрти, лепоте и уметности некако сте најприсније обрадили у својој, рекао бих, најинтимније писаној књизи »Медитације«, у којој — сасвим разумљиво — има и доста аутобиографског. Зашто се нисте у већој мери бавили чистом белетристиком? Quel dommage!

»Медитације« су уистину моја најинтимнија књига. Али, интимност још није уметност.

Шта мислите о литерарним нарудбинама и јесте ли им удовољавали?

Још је Цанкар нама студентима говорио да не треба потцењивати литерарне нарудбине. Превео сам неколико добрих дела по нарудбини, написао и неколико критика по нарудбини или нечијој жељи, али увек према свом убеђењу.

Имали сте срећу да у својој младости упознате великана словеначке литературе Ивана Цанкара. Поред свега онога што сте о њему већ написали, осећате ли потребу да о њему још нешто кажете (и као човеку и као писцу)?

Писање о ауторима је посао без краја и закључка. Читате доброг аутора колико хоћете пута, увек ће у вама пробудити нове и често занимљиве асоцијације.

Какву вредност, по Вашем суду, има оно што је Димитрије Вученов писао о Цанкару и о експресионизму у словеначкој књижевности?

Спис Димитрија Вученова има вредност какву имају литерарно - историјска дела.

Какво расположење обично влада Вама док пишете? Јесте ли и Ви, као Цанкар, много доброга написали у срби? Је ли Вам срџба икада била извор инспирације?

У љутњи не пишем. Уопште, мало се љутим. Но, није искључено да сам некад нешто написао због љутње над људском ограниченошћу, која се тако радо »продукује« у литератури.

Поразила Вас је Цанкарева истина. И чија још? Да ли за највеће наше и светске писце сматрате управо оне о којима сте писали?

Поред Цанкара, више писаца ме дубоко узнемирило, као и сваког читаоца. Поразило ме Толстој својом, рекао бих, тоталном моралистиком, поразило ме Достојејевски својом загрљеном, и због тога веома сумњивом, вером у бога. Поразило ме Гете својом мудрошћу, иако у њој видим остатке средњег века. Али, највише ме поразило Шекспир својом истином о Хамлету и шармом којим је она изражена и окружена.

Ваш брат Милан био је велики шахист. Ви сте својевремено играли шаха са — Цанкаром! Шта можете рећи о шаховској игри? Је ли и то једна од Ваших љубави? (Ово Вас питам стога што сам и сам велики заљубљеник у шах.)

Шах? Брат Милан је заиста био велики шахист, можда највећи који није постао професионалац. Ја сам био много лошији, али довољно добар за Цанкара. Много сам партија одиграо са Крлежом, који је поразе, пола у шали пола озбиљно, тешко подносио. Добио је и он неколико партија. Шах веома волим и поштујем. Зато нисам задовољан пажњом коју му посвећују средства информисања. Весели ме што се посвуда у Словенији игра сасвим пристојан шах.

Жупанчић је налазио уточиште у Прешерну. У коме Ви сада налазите своје уточиште?

Не разумем вашу реч »уточиште« у вези са Жупанчићевим односом према Прешерну. Склониште? Ко га тражи у литератури?!

ПОРТОВА

Како сте доживели Жупанчићеву песму »Критичару«, која се — колико ми је познато — односи управо на Вас?

Ту песму је Жупанчић стварно посветио мени. Послао ми ју је својеручно илустровану пером. Очарала ме је, био сам сав усхићен.

Да ли је Ваше учешће у полемикама почело 1924. године са Вашим указивањем на уметничке мањкавости Жупанчићеве »Веронике Десенишке«? И још нешто: да ли је Жупанчић уистину био злопамтило, како га иначе бије глас?

ПРЕСТА
ОКТОБРА

Значајније полемике, бар за мене, одиста су почеле са »Вероником Десенишком«. О Жупанчићевом злопамћењу сам још у »Образима« написао да је његова свест била широкогрудна и опраштајућа. Таква му, међутим, није била подсвест, која би понекад, чак и за њега самог неочекивано и изненађујуће, проговорила из њега.

Какав је Ваш суд о тзв. херметичкој поезији? Понимате ли, на пример, лако песме Франца Загоричника и уживате ли у њима (односно у таквој поезији уопште)?

Такозвана херметичка поезија за мене није и не може бити поезија. Поезија речи је бесмисао, јер речи нису музикални елементи, него створени појмови, који су настали да изражавају овакав или онакав смисао.

Не чини ли Вам се да се недовољно боримо против негативних утицаја са Запада, који — по свој прилици — све више запљускују нашу омладину?

Наравно да ми се чини, али то је ствар сваког појединца који подлеже утицајима због њихове новости и моде.

Ваша књига »Моји савременици« у оригиналу, на словеначком, гласи »Образи«. Зашто сте се одлучили за тај наслов?

Не знам за који наслов ме питате. Српскохрватски наслов је желео издавач, за словеначки сам се одлучио јер ни сам нашао бољи.

Претпостављам да Вам је Његошева награда, коју сте добили за књигу »Моји савременици«, једна од најдражих. Шта Вам значи та награда и Његош уопште?

Његошева награда ми је сигурно најдража од свих награда које сам икада добио. За мене је најзначајнија. Не само због Његоша, него због њене идеје у целини. О великом црногорском песнику у овим одговорима не могу расправљати.

Од свих сусрета које сте имали са В. Прежиховом (Л. Кухаром) који Вам је најдражи и због чега?

Од свих сусрета са Прежиховом најдражи ми је сусрет са његовим делима. У њима је његова монументална личност у потпуности оличена.

Било би ми јако драго да ми кажете нешто о великанима наше литературе Крлежи и Андрићу (могли бисте ми, укратко, описати неки свој сусрет с њима). Чудо једно да Андрића у читавој књизи »Моји савременици« нигде не спомињете!

Био сам добар Андрићев познаник, са Крлежом сам годинама друговао. Андрић није био говорљив човек какав је био Крлежа. Говорио је јако промишљено. Неколико пута сам био са обојицом у друштву. У таквим приликама Крлежа је био почесто агресиван и заједљив, а Андрић шкрт на речи, али чврст у себи. Није остајао дужан Крлежи. Био је заинтересован посматрач и културан саговорник. Крлежа је увек био узаврелог темперамента, пун изврских опажања, која су код њега била често сасвим узредна. Био је искрен и другарски настројен, иако ми се често подсмехивао, посебно због мог признавања Гетеове величине. Иначе ми је говорио, колико пута, да се ни у чему не слаже са мном, осим у једном, наиме у томе да је литература озбиљна ствар.

ПРЕСТА
ОКРОВА

У школи смо учили да је Ашкерца под старост прегазило време. Како Ви успевате да држите корак са временом? Да ли сте икада полагали себи рачуна у вези с овим? (Напомена: Не знам зашто, али ово ми се питање однекуд чини важним. Мислим да нема апсолутно никаквог разлога да оно Вама буде непријатно.)

Питање ми баш нимало није непријатно. Истина је, пак, да вам не могу одговорити како успевам држати корак са временом. Можда и због тога, бар делимично, што се за то никад нисам питао, нити о томе размишљао.

Како сте се осећали кад сте друга Тита предлагали за Маршала? (Молим Вас да ово питање никако не прескочите.)

Наравно да сам био несигуран, јер сам био свестан да АВНОЈ-у предлажем историјску одлуку, а нисам био сигуран да моја формулација предлога одговара значају његовог садржаја. И још нешто, што је потпуно природно: имао сам трему пред тим јединственим парламентом у историји европских народа.

Ваш списатељски опус веома је опсежан. Писали сте расправе, есеје, књижевне критике, литерарно историјске студије, чланке из свих подручја културне проблематике, а учествовали сте и у бројним полемикама. Шта Вам се чини важним што још нисте написали? На чему управо сада радите?

Свакако да у свом писању нисам рекао све што сам хтео, особито не тако како сам желео. Али, шта могу? Чиме се управо сада бавим? Па видите. Одговарам на ваша питања.

Разговор водио
ЉУБИША РАЈКОВИЋ